

Аліна Мурзановська

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЕОРЕТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Alina Murzanovska

National University "Odessa Law Academy", Ukraine

PROBLEMATIC ASPECTS OF THEORETICAL DEFINITION OF TYPES OF COERCION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE

The article is aimed to research the problems of defining the types of coercion applied in criminal proceedings in Ukraine. Different classifications are presented, subjective vision of this problem is proposed. Special attention is paid to criminal procedural responsibility, the author's definition of criminal procedural responsibility and its peculiarities are given. The system of measures of criminal procedural responsibility according to new Criminal Procedural Code is described. The necessity of differentiation of criminal procedural responsibility with related procedural institutes such as preventive measures, restrictive measures and protective measures is underlined, the role and place of mentioned scientific and legal categories in the mechanism of criminal procedural regulation are presented.

Key words: criminal procedural coercion, measures ensuring criminal proceedings, criminal procedural responsibility.

Актуальність дослідження. Різні аспекти, як і проблема примусу в кримінальному процесі в цілому, постійно знаходяться в сфері уваги вчених-юристів та практичних працівників правоохоронних органів. Природньо, що така увага до вказаної проблематики не є випадковою. Вона визначається як важливістю даної проблеми на законодавчому, науковому та практичному рівнях, так і необхідністю переосмислення різних аспектів застосування примусу під час кримінального провадження в період реформування кримінального процесуального законодавства та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які супроводжувались переоцінкою концептуальних положень науки кримінального процесу – задач, засад, стадій, кримінальних процесуальних інститутів, тобто самої сутності та характеру кримінального провадження.

Новий КПК України, за влучним виразом С. В. Ківалова, є людиноорієнтовним, спрямованим на забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження, а також на недопущення необґрунтованого та свавільного застосування примусу у кримінальному провадженні. Для правової держави, як далі зазначає вчений, таке визначення завдань кримінального провадження є надзвичайно важливим, оскільки вони визначають нову ідеологію кримінального провадження, що відображає спрямування на забезпечення пропорційності втручання при проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні, що повністю відповідає міжнародним та європейським стандартам судочинства¹.

Можна стверджувати, що новий КПК України значно розвинув систему процесуальних гарантій, що слугують засобами реалізації засад кримінального провадження, вперше закріплених у самостійній Главі 2 КПК України, досягненню мети кримінального провадження, а також засобами захисту прав та свобод учасників процесу, які дають можливість цим особам оспорювати неправомірні дії органів досудового розслідування та суду, прагнути відновлення порушених прав, скасування незаконних рішень. А з іншого боку, можна відмітити, що для забезпечення подолання

¹ Ківалов, С.В. (2013) *Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства*. Одеса: Юридична література, 3.

неправомірних спроб протидії зі сторони учасників процесу виконанню завдань кримінального провадження, які постійно зростають, в новому КПК України значно розширено перелік заходів, що мають зменшити такий вплив, а також збережено та змінено певні заходи, які у своїй сукупності створюють систему заходів кримінально-процесуального примусу.

Так, КПК України містить самостійний Розділ II «Заходи забезпечення кримінального провадження», де закріплені заходи кримінально-процесуального примусу, до яких віднесені: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та привід; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна, а також грошове стягнення. Одні з них закріплені вперше, а інші – отримали в КПК України більш розгорнуту правову регламентацію, порівняно з КПК України 1960 року.

В свою чергу реформування кримінального процесуального законодавства України зумовлює необхідність уточнення та перегляду ключових понять теорії кримінального процесу, в тому числі примусу в кримінальному процесі в цілому, та кримінально-процесуальної відповідальності, зокрема, особливо – у зв'язку з посиленням значення інституту заходів забезпечення кримінального провадження.

Новизна дослідження зумовлена тим, що обрана тема розглядається з врахуванням нового кримінального процесуального законодавства, пропонуються власні дефініції й нормативні конструкції дискусійних понять, створена теоретична база для внесення пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства і практичної діяльності правозастосувачів, пов'язаних з застосуванням заходів кримінально-процесуальної відповідальності під час кримінального провадження.

Проблеми примусу в кримінальному провадженні мають комплексну природу, тому **завданнями** цієї статті є аналіз існуючих наукових досліджень з метою визначення видів примусу в кримінальному провадженні, зосередивши головну увагу на одному з них, а саме – кримінально-процесуальній відповідальності; визначити критерії розмежування кримінально-процесуальної відповідальності з суміжними процесуальними інститутами; показати роль і місце зазначених наукових та правових категорій у механізмі кримінально-процесуального регулювання.

При написанні цієї статті були використані наукові розробки вчених, які проводили дослідження в цій сфері: Ю. П. Аленіна, Л. Б. Алексеевої, В. П. Бож'єва, А. Д. Бойкова, В. М. Ветрової, Ю. М. Грошевого, З. Д. Енікєєва, З. З. Зінатулліна, З. Ф. Ковріги, В. М. Корнукова, П. А. Лупінської, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, С. М. Стахівського, Ю. М. Оборотова, І. Л. Петрухіна, М. С. Строговича, Н. А. Чечіної, С. А. Шейфера, М. Є. Шумило, П. С. Елькінд, та інших.

Викладення основного матеріалу. Для розуміння сутності примусу, як зазначається в літературі, він не тільки може, а і має розглядатись з різних позицій, адже багатоманітність примусу як соціально-правового явища дає підстави визначити його за допомогою різних підходів, і в першу чергу – з точки зору права. В загальнотеоретичних дослідженнях підкреслюється, що діючий правоохоронний механізм в залежності від закладених в ньому соціально-юридичних програм, а саме в залежності від способу охорони правопорядку та забезпечення суспільної безпеки, включає певні форми державного примусу, хоча їх види не знаходять однозначного тлумачення. Так, виділяють наступні форми державного примусу: попередження, запобігання, юридичну відповідальність, правовідновлення та процесуальне забезпечення¹; юридичну відповідальність, засоби захисту, запобіжні заходи, примусові заходи виховного впливу, примусові заходи медичного характеру, реквізицію². Проте більш доцільним є визначення форм державного примусу по функціональному значенню в справі охорони правопорядку, де виокремлюються державні засоби попередження, запобігання та покарання. Серед примусових заходів значну роль відіграють заходи захисту, які необхідно відрізнити від заходів юридичної відповідальності (штрафні міри), що виконують різні функції³.

Невизначеність на загальнотеоретичному рівні знаходить своє відображення в галузевих

¹ Каплунов, А.И. (2004). Об основных чертах и понятии государственного принуждения. *Государство и право*, 12, 11.

² Малько, А.В. (2002). *Теория государства и права в вопросах и ответах*. Москва: Юристъ, 206.

³ Див.: Оборотов, Ю.М. (2004). *Теория держави і права (прагматичний курс)*. Одеса: Юридична література, 112.

дослідженнях. Будучи варіативним за своїм характером, підставами, метою та межами, кримінально-процесуальний примус закономірно піддавався різного роду класифікаціям, які здійснювались за різними підставами, серед яких можна виділити наступні: в залежності від внутрішнього змісту (знайшло відображення в учбовій літературі); за метою застосування (наприклад, З. Ф. Коврига¹); в залежності від поділу їх на міри, які є реакцією на процесуальне правопорушення (процесуальні санкції) та ті, які застосовуються не у зв'язку з процесуальним правопорушенням (Г. М. Ветрова²); за сферами застосування, а також за проявом охоронної функції права (І. Л. Петрухін³); за характером виразу в них примусу (Є. Г. Васильєва⁴); за своєю правовою природою (Ю. П. Аленін⁵) та ін.

Примус в кримінальному провадженні знаходить свій вираз в обмеженні особистих, майнових та інших суб'єктивних прав громадян, таких як: обмеження недоторканності особи, свободи пересування, здійснення трудової діяльності, у використанні та розпорядженні майном, в організації приватного життя. Він може мати різні форми зовнішнього виразу, такі як: психічний, моральний, фізичний, і тому зрозумілим є наявність різних класифікацій та виділення різних його форм та видів в кримінальному провадженні.

Можна виділити наступні види примусових заходів, що застосовуються під час кримінального провадження. По-перше, це превентивні заходи – вони передбачають попередження несприятливих дій або їх наслідків. Наступна група – запобіжні заходи, які спрямовані на припинення протиправних діянь або їх несприятливих наслідків. Далі, заходи захисту, сутність яких полягає в тому, що у вказаних в законі випадках держава застосовує примусові заходи з метою відновлення порушеного права і захисту суб'єктивних прав без притягнення порушника до відповідальності. Їх завдання полягає також в змушенні суб'єкта до виконання покладеного обов'язку, і хоча примус направлений на правопорушника, мета кари, покарання винуватого в такому випадку відсутня. І нарешті, кримінально-процесуальна відповідальність (як вид юридичної відповідальності).

Особливої уваги заслуговує розгляд питання щодо кримінально-процесуальної відповідальності як виду примусу в механізмі кримінального процесуального регулювання, адже у кримінальному провадженні питання про відповідальність набуває особливого значення, оскільки діяльність, що спрямована на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) повинна бути строго заснована на законі, і тому на перший план виступає як відповідальність державних органів та посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, за дотриманням приписів кримінального процесуального закону, так і інших суб'єктів кримінального процесу за виконання покладених на них кримінальним процесуальним законом обов'язків.

Питання, що стосуються проблем кримінально-процесуальної відповідальності, розглядалися як на загально-теоретичному, так і на галузевому рівнях, хоча і здебільшого в рамках досліджень заходів державного примусу в цілому. Наукові дослідження в цій сфері в сучасній українській процесуальній літературі досить поодинокі, серед яких можна назвати, наприклад, роботу Гаврилюк Л. В. «Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади»⁶. Тому можна зробити висновок, що, на жаль, питання кримінально-процесуальної відповідальності не є предметом подальшого комплексного дослідження в українській процесуальній науці, хоча важливість їх для вивчення механізму кримінально-процесуального регулювання не викликає сумнівів.

Відсутність комплексного дослідження кримінально-процесуальної відповідальності не може не впливати на діяльність правозастосовних органів під час досудового і судового проваджень у кримінальних справах. Саме тому науковий інтерес до проблеми процесуальної відповідальності пояснюється прагненням до більш глибокого розуміння кримінального процесуального права та практичною потребою в тому, щоб його механізм працював ефективніше, а правові приписи

¹ Коврига, З.Ф. (1984). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Воронеж.

² Ветрова, Г. Н. (1987). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Москва: Наука.

³ Петрухин, И.Л. (1999). *Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью)*. Москва: Юристъ.

⁴ Васильева, Е.Г. (2003). *Меры уголовно-процессуального принуждения*. Уфа: БашГУ.

⁵ Аленін, Ю.П. (2009). *Кримінально-процесуальне право України*. Харків: Одиссей,

⁶ Гаврилюк, Л.В. (2009). *Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади*. Київ.

виконувались в повній мірі.

Складність визначення поняття кримінально-процесуальної відповідальності полягає в тому, що у юридичній літературі поки немає єдності думок у визначенні поняття відповідальності взагалі, співвідношення різних її видів у системі права, співвідношення правових санкцій і юридичної відповідальності. Найпоширенішим у літературі про юридичну відповідальність є її визначення як заходу державного примусу, заснованого на правовому й моральному осуді поведінки правопорушника й в установленні для нього певних наслідків у формі обмеження особистого або майнового порядку¹.

Не зупиняючись докладно на всіх точках зору, представлених в літературі, зазначимо, що галузеві дослідження, що відносяться до кримінально-процесуальної науки, в повній мірі віддзеркалюють теоретичні протиріччя на загальнотеоретичному рівні. Певна група вчених розглядає кримінально-процесуальну відповідальність у досить широкому розумінні, вказуючи, що до неї можна відносити і примус, що застосовується у сфері доказування, а також пов'язаний зі скасуванням незаконних і необґрунтованих процесуальних актів, застосуванням запобіжних заходів, інші, навпаки, розглядають її в дуже вузькому значенні, відмічаючи, що під кримінально-процесуальною відповідальністю необхідно розуміти накладення на учасників процесу штрафів, видалення із зали судового засідання, звернення застави в дохід держави.

Особливої уваги заслуговує широке поняття відповідальності, що включає позитивний аспект, тобто коли кримінально-процесуальна відповідальність, на думку деяких авторів, виникає з моменту покладання кримінально-процесуального обов'язку, а не з моменту його порушення; учасник процесу несе позитивну відповідальність за сумлінне виконання обов'язків і негативну – за їхнє винне порушення².

З такою точкою зору важко погодитися. Добровільне й свідоме виконання процесуальних обов'язків і винне порушення цих обов'язків – «діаметрально протилежні явища, які не можуть бути об'єднані одним поняттям процесуальної відповідальності»³. Наявність позитивної відповідальності в праві заперечували багато авторів, які відзначали, що «ні наукові міркування, ні тим більше інтереси практики не дають підстави для перегляду погляду на юридичну відповідальність як наслідку правопорушення»⁴.

Певне розуміння кримінально-процесуальної відповідальності пов'язане з тим, що серед процесуально-правових відносин виділяють регулятивні й охоронні. Охоронні процесуальні правовідносини виникають у результаті порушення процесуального обов'язку. У літературі є точка зору, відповідно до якої структура втримування процесуальних охоронних правовідносин поряд із зазначеним елементом включає процесуальну юридичну відповідальність, під якою розуміється елементарне погіршення процесуального положення суб'єкта процесуальних відносин внаслідок застосування до нього запобіжних заходів більш репресивного характеру⁵.

Ще одним важливим аспектом розглянутого питання є існування точки зору, що процесуальної відповідальності взагалі немає й багатьма авторами заперечувалася перспективність самої ідеї процесуальної відповідальності⁶. «Процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності не існує. Процесуальні примусові заходи – це або запобіжні заходи, або міри адміністративної відповідальності (за порушення порядку судового засідання, непокоря розпорядженням головуючого й т.п.)»⁷. Деякі теоретики права, виділяючи види юридичної відповідальності, не згадують відповідальність процесуальну, тобто вони, за вдалим виразом І. Л. Петрухіна, її або заперечують, або не вбачають тут проблеми, гідної вивчення⁸.

¹ Иоффе, О.С., Шаргородский, М.Д. (1961). *Вопросы теории права*. Москва: Госюриздат, 314-315.

² Коврига, З.Ф. (1984). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Воронеж, 59; Ветрова, Г.Н. (1987). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Москва: Наука, 40, 49.

³ Петрухин, И.Л. (1999). *Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью)*. Москва: Юрист, 249.

⁴ Самощенко, И.С., Фарукшин, М.Х. (1971). *Ответственность по советскому законодательству*. Москва: Юридическая литература, 187.

⁵ Лукьянова, Е.Г. (2003). *Теория процессуального права*. Москва: Норма, 223.

⁶ Галаган, И.А., Глебов, В.П. (1985). *Процессуальные нормы и отношения в советском праве*. Воронеж, 74.

⁷ Самощенко, И.С., Фарукшин, М.Х. (1971). *Ответственность по советскому законодательству*. Москва: Юридическая литература, 187.

⁸ Див.: Матузов, Н.И. (1972). *Личность. Права. Демократия*. Саратов, 275; Лейст, О.Э. (1981). *Санкции и*

Тому, на наш погляд, необхідно ще раз підкреслити, що кримінально-процесуальна відповідальність як специфічний процесуальний засіб забезпечення кримінально-процесуальних відносин, гарантія виконання процесуальних обов'язків існує як самостійний вид правової відповідальності. Це положення ґрунтується на існуванні в кримінальному процесуальному праві власних засобів забезпечення кримінально-процесуальних відносин, характер і особливості яких визначаються змістом цих відносин. Іншими словами, наявність у кримінальному процесуальному праві свого методу правового регулювання, а також виділення в структурі норм кримінально-процесуального права процесуальних санкцій припускає самостійне існування кримінально-процесуальної відповідальності¹.

Таким чином, кримінально-процесуальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, передбаченої нормами кримінального процесуального права за протиправну поведінку в сфері кримінального провадження. Те або інше видове поняття несе в собі всі ознаки, властиві родовому стосовно нього поняттю, поняття кримінально-процесуальної відповідальності містить у собі всі риси загального поняття юридичної відповідальності. Вона значно менше виражена в порівнянні з іншими видами юридичної відповідальності, але, проте, існує самостійно.

Кримінально-процесуальна відповідальність – це існує у формі кримінально-процесуального правовідношення застосування у встановленому законом порядку до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, заходів кримінально-процесуального примусу, що передбачені санкцією кримінально-процесуальної норми, які полягають в накладенні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав.

Визначення кримінально-процесуальної відповідальності як застосування заходів державного (кримінально-процесуального) примусу, встановлених санкцією кримінально-процесуальної норми вказує не тільки на правовий характер кримінально-процесуальної відповідальності, а також і на значимість санкції правової норми для визначення змісту даної відповідальності, а відповідно й мір кримінально-процесуальної відповідальності.

Особливостями кримінально-процесуальної відповідальності є її встановлення нормами кримінального процесуального права (галузєва належність), настання за вчинення кримінально-процесуального правопорушення, суб'єктом такої відповідальності може виступати тільки відповідний суб'єкт кримінального процесу.

Визначаючи систему мір кримінально-процесуальної відповідальності, передусім необхідно зазначити, що в кримінальному процесуальному праві виділяють штрафні (каральні) й правовідновлюючі міри кримінально-процесуальної відповідальності².

За КПК України 2012 року до штрафних (тобто пов'язаних виключно з накладенням на суб'єкта додаткового обов'язку карального характеру) відносяться: грошове стягнення; звернення застави в дохід держави; зміна раніше обраного запобіжного заходу в разі його порушення на більш суворий.

До штрафних заходів, пов'язаних з позбавленням прав суб'єктів кримінального процесу в конкретному провадженні, можна віднести: скасування заходів безпеки у випадках невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що здійснюють заходи безпеки; відсторонення слідчого, прокурора від подальшого ведення слідства; видалення підсудного із зали суду за порушення порядку в судовому засіданні.

Крім того, в кримінальному процесуальному законодавстві зустрічаються приклади й правовідновлюючих заходів кримінально-процесуальної відповідальності, тобто заходів, пов'язаних з накладенням на особу додаткового обов'язку з метою відновити порушені права й інтереси суб'єктів права. Мова йде, наприклад, про накладення судових витрат, пов'язаних з оголошенням перерви в судовому засіданні, на спеціаліста у разі його неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття.

Особливої уваги заслуговує процесуальна форма притягнення особи до кримінально-процесуальної відповідальності, яка являє собою встановлені кримінальним процесуальним законом підстави, умови та процесуальний порядок застосування до особи заходів кримінально-процесуальної відповідальності. До основних умов притягнення особи до кримінально-процесуальної відповідальності є належний суб'єкт, який встановлює факт процесуального

ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). Москва: МГУ, 136-140.

¹ Ветрова, Г.Н. (1987). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Москва: Наука, 50.

² Ветрова, Г.Н. (1987). *Уголовно-процессуальная ответственность*. Москва: Наука, 101-112.

правопорушення й приймає рішення про притягнення до кримінально-процесуальної відповідальності, процесуальне оформлення кримінально-процесуального правопорушення й прийнятого рішення по ньому.

Важливими засобом забезпечення законності й обґрунтованості юридичної відповідальності є вдосконалення процедури її здійснення, а звідси – завдання охорони прав особистості в кримінальному процесі й забезпечення реального виконання процесуальних обов'язків всіма суб'єктами вимагають детальної законодавчої регламентації мір кримінально-процесуальної відповідальності, які підлягають застосуванню за порушення чи невиконання процесуальних обов'язків.

Тому подальше вдосконалення положень науки кримінального процесу та чинного кримінального процесуального законодавства щодо кримінально-процесуальної відповідальності уявляється досить важливим і необхідним.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що доцільним є виділення наступних видів примусу в кримінальному провадженні: превентивні заходи, які передбачають попередження несприятливих дій або їх наслідків; запобіжні заходи, які спрямовані на припинення протиправних діянь або їх несприятливих наслідків; заходи захисту, суть яких, як було зазначено вище, полягає в тому, що у вказаних в законі випадках держава застосовує примусові заходи з метою відновлення порушеного права і захисту суб'єктивних прав без притягнення порушника до відповідальності; кримінально-процесуальна відповідальність (як вид юридичної відповідальності), що являє собою існуюче у формі кримінально-процесуального правовідношення застосування у встановленому законом порядку до особи, що вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, заходів кримінально-процесуального примусу, передбачених санкцією кримінально-процесуальної норми, які полягають в накладенні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав.

В свою чергу даний поділ не виключає, а передбачає можливість виділення наступних груп кримінально-процесуального примусу, запропонованих Ю. А. Аленіним, таких як: 1) заходи, які забезпечують неухилення підозрюваного, обвинуваченого від правосуддя; 2) заходи, що спрямовані на забезпечення отримання засобів доказування; 3) заходи процесуального примусу, за допомогою яких забезпечується законний порядок у ході провадження в справі; 4) заходи по забезпеченню цивільного позову і можливої конфіскації майна¹. В кожній з яких, по суті, можуть знаходити та знаходять прояв і заходи превенції, і заходи правового захисту і заходи кримінально-процесуальної відповідальності.

Проте дуже важливим є те, що застосування зазначених заходів повинно бути співвіднесене з тяжкістю кримінального правопорушення (пропорційним), із необхідністю в певних випадках знехтувати можливістю розкриття злочину для захисту більш важливих цінностей. Саме тому законодавець і визначив серед завдань кримінального провадження недопустимість застосування необґрунтованого процесуального примусу до жодної особи. Тому кримінальне процесуальне законодавство має чітко визначати коло посадових осіб, які мають право застосовувати заходи процесуального примусу, а також встановлювати перелік осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані. Тільки в такому разі застосування примусу під час кримінального провадження буде законним та обґрунтованим та буде сприяти ефективності кримінального провадження.

Підсумовуючи, зазначимо, що не зважаючи на прийняття нового КПК України, в якому суттєво змінилась законодавча регламентація застосування заходів процесуального примусу (так було виділено самостійний Розділ II «Заходи забезпечення кримінального провадження»), що мало на меті наближення національного законодавства до міжнародних та європейських цінностей та стандартів і знайшло свій вираз як в розширенні переліку таких заходів, так і у зміні порядку їх застосування, багато питань, що стосуються застосування примусу в кримінальному провадженні України так і залишились не вирішеними. Так, на жаль, концепція кримінально-процесуальної відповідальності знову ж таки не знайшла свого повного втілення в новому КПК України. Саме тому вбачається необхідним як удосконалення нормативної регламентації та практики застосування заходів забезпечення кримінального провадження в цілому, так і подальше удосконалення концепції кримінально-процесуальної відповідальності, що потребує свого подальшого комплексного дослідження.

¹ Аленін, Ю.П. (2009). *Кримінально-процесуальне право України*. Харків: Одиссей, 325-329.

References

1. Alenin, Yu. P. (2009). *Kryminalno-protsesualne pravo Ukrainy*. Kharkiv: Odiscey.
2. Vasileva, E. G. (2003). *Mery ugovovno-protsesualnogo prinuzhdeniya*. Ufa: BashGU.
3. Vetrova, G. N. (1987). *Ugovovno-protsesualnyaya otvetstvennost*. Moskva: Nauka.
4. Gavryluk, L. V. (2009). *Vidpovidalnist slidchogo: kryminalno-protsesualni zasady*. Kyiv.
5. Galagan, I. A., Glebov, V. P. (1985). *Protsesualnye normy i otnosheniya v sovetskom prave*. Voronezh.
6. Ioffe, O. S., Shargorodskiy, M. D. (1961). *Voprosy teorii prava*. Moskva: Gosyurizdat.
7. Kaplunov, A. I. (2004). *Ob osnovnykh ashtertakh i ponyatii gosudarstvennogo prinuzhdeniya*. *Gosudarstvo i pravo*, 12, 11.
8. Kivalov, S. V. (2013). *Shlyakhy udoskonalenya kryminalnogo protsesualnogo zakonodavstva*. Odesa: Yurydychna literatura.
9. Kovriga, Z. F. (1984). *Ugovovno-protsesualnyaya otvetstvennost*. Voronezh.
10. Leyst, O. E. (1981). *Sanctsii I otvetstvennost po sovetskomu pravu (teoreticheskie problemu)*. Moskva: MGU.
11. Lukyanova, E. G. (2003). *Teoriya protsesualnogo prava*. Moskva: Norma.
12. Malko, A. V. (2002). *Teoriya gosudarstva i prava v voprosakh i otvetakh*. Moskva: Yurist.
13. Matuzov, N. I. (1972). *Lichnost. Prava. Democratiya*. Saratov.
14. Oborotov, Yu. M. (2004). *Teoriya derzhavy i prava (pragmatychnyy kurs)*. Odesa: Yurydychna literatura.
15. Petrukhin, I. L. (1999). *Chelovek i vlast (v sfere borby s prestupnostyu)*. Moskva: Yurist.
16. Samoshenko, I. S., Farukshyn, M. Kh. (1971). *Otvetstvennost po sovetskomu zakonodatelstvu*.